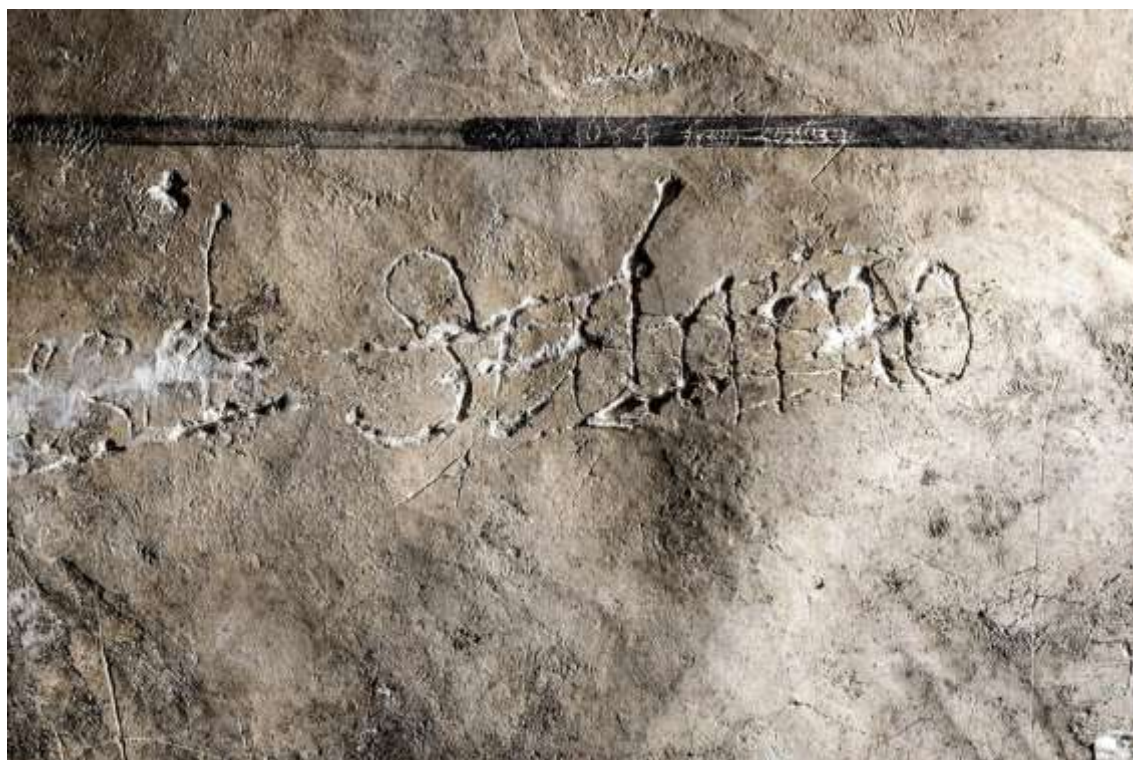

**PROPOSTA DE LECTURA, INTERPRETACIÓ I CONTEXTUALITZACIÓ
HISTÒRICA DELS GRAFITS DEL COR DE L'ESGLÉSIA DE SANT ESTEVE
DE LA DOMA (LA GARRIGA, VALLÈS ORIENTAL)**

Amb un apèndix: EL VAIXELL DEL CAMPANAR DE LA DOMA

Jordi Llimargas / historiador
Jaume Oliver-Bruy / historiador
Octubre de 2025

Introducció.

L'estudi dels grafit històrics es remunta, com a mínim, al segle XVIII. En una de les primeres descripcions d'aquests testimonis a la zona del Vesuvi, Theophilus de Murr (1792) assenyalà que «aquests ductus (...) muris insculpti, s'anomenen a la Gàl·lia “grifonnage”, “patarafes”, a Itàlia “schiccheri”, a Espanya “garapatos”, a Lusitània “garabulhas”, a Anglaterra “scrallings”, a Alemanya “Gekritzel”»¹. Actualment, encara que la seva definició no està exempta de controvèrsies, s'acostuma a entendre per *grafit* tota inscripció, dibuix o traç voluntari executat sobre una superfície no concebuda originàriament per allotjar-lo, i de la qual obté la seva visibilitat. En definitiva, el tret distintiu del grafit rau en el fet que “parasita” la superfície que l'acull.

Els grafit han estat objecte d'estudi des de perspectives diverses. La major part dels investigadors s'hi acosten des d'una especialització cronològica i geogràfica. Així, s'han desenvolupat estudis sobre grafit egipcis, grecs, romans, maies, medievals, anglesos, hispànics, francesos, o bé datats als segles XIX i XX, entre d'altres. Alguns autors, dins aquesta especialització prèvia, diferencien llurs anàlisis segons la tècnica emprada en l'execució —principalment per incís o per pintura—, mentre que d'altres ho fan segons si es tracta de grafit epigràfics o figuratius.

Aquesta imprecisió conceptual ha tingut un reflex en la consideració del grafit com a font històrica, que sovint ha estat relegada a una categoria “menor”: de vegades “interessant”, d'altres “curiosa”, però amb una capacitat limitada per competir amb les fonts tradicionals, incloses les epigràfiques. Tanmateix, el grafit posseeix una notable potencialitat per establir un vincle directe amb els seus autors, la majoria dels quals probablement no participaren en la producció d'altres tipus de fonts utilitzades pels historiadors, o, si ho feren, no fou en el context informal, reivindicatiu o lúdic que caracteritza els grafit. Aquesta aproximació reivindicativa del paper dels grafit com a font històrica prové fonamentalment de recerques que tenen per objectiu posar de relleu el testimoni de grups socials desfavorits, especialment en relació amb l'accés a les bases

¹ Gil, P. O. “Los grafitos históricos como voz de los desfavorecidos”. *Huarte de San Juan. GeoGrafía e HiStoria*, 31 (2024), p. 7-17.

materials per a la producció de textos més formals o quan, pel contingut mateix dels grafit, aquests grups en queden exclosos².

Els grafit de Sant Esteve de la Doma.

Al temple de la Doma de la Garriga s'hi conserva un conjunt de grafit que han estat documentats per la restauradora Laura Aymerich, mitjançant la tècnica del calc i la fotografia, per encàrrec de l'Àrea de Patrimoni de l'Ajuntament de la Garriga. A partir d'aquest treball preliminar, els grafit han estat classificats en sis trams, d'acord amb el pany de paret on es localitzen: quatre d'aquests trams corresponen a l'espai situat a l'entrada i a la porta d'accés al cor, mentre que els dos restants es troben a l'interior del cor pròpiament dit. Addicionalment, cal incorporar un darrer grafit, realitzat amb carbó i representant un vaixell, localitzat a l'interior del campanar, per damunt de la porta d'accés.

L'estudi dels grafit de la Doma s'ha abordat des de tres perspectives complementàries. D'una banda, l'anàlisi de les característiques intrínseques dels grafit, especialment en aquells casos que reflecteixen temàtiques vinculades a un moment històric concret (aproximació formal). En aquest sentit, els grafit s'han agrupat en un nombre limitat de categories: **grafit conjunturals; marques de pas; activitats i rúbriques d'oficis; exvots i manifestacions de caràcter pràctic; i grafit de tradició simbòlica.**

D'altra banda, s'ha intentat donar resposta a diverses qüestions històriques interrelacionades, com ara «qui els va fer?» o «quina relació mantenen amb el context històric?» (aproximació funcional).

Finalment, s'ha procurat establir una relació entre els grafit i el seu suport material, amb la finalitat de proposar-ne la vinculació amb l'evolució arquitectònica del conjunt monumental on es conserven (aproximació contextual).

Un apartat específic mereix el grafit que representa un vaixell, conservat també a l'església de la Doma, en aquest cas al campanar. Els grafit de vaixells constitueixen un document històric de notable interès, ja que aporten informació sobre les tipologies

² Stocker, T.I. *et al.* "Social Analysis of Graffiti". *The Journal of American Folklore*, 85 (1972), p. 338, 356-366; Ándara, L. *Graffiti*. Buenos Aires, 2002.

d'embarcacions que solcaven la mar en èpoques pretèrites, fins i tot quan, com en el present cas, la seva representació es troba a una distància relativament considerable de la línia de costa.

Proposta de lectura dels grafitis de Sant Esteve de la Doma.

La pràctica totalitat dels grafitis situats al cor de l'església de la Doma de la Garriga —en rigor, tots excepte un— es troben sobre una mateixa base material d'escriptura: un enguixat que, en el cas dels grafitis que inclouen dates absolutes, contribueix a situar-los cronològicament entre els segles XVII i XVIII. Els grafitis es localitzen, doncs, sobre capes d'arrebossat i lliscat amb un mateix morter més fi, finalment cobertes per un enguixat superficial³. Sobre aquest enguixat, que en alguns punts conserva restes d'una decoració de carreuat monocrom grisenc, s'hi va aplicar posteriorment una pintura plàstica que, en alguns sectors, ha saltat. Aquesta circumstància ha fet visibles els grafitis executats sobre l'enguixat amb objectes punxants.

S'intueix que la zona d'inscripció ocupa tot el perímetre del cor, inclosa l'entrada, si bé la pintura plàstica que recobreix l'última capa d'enguixat només permet observar-ne parcialment el conjunt.

Els grafitis han estat objecte de documentació i digitalització per la restauradora Laura Aymerich l'any 2025, per la Regidoria de Patrimoni de l'Ajuntament de la Garriga. Amb l'objectiu de millorar-ne la interpretació i obtenir una major llegibilitat dels gravats visibles, la informació s'ha transferit a un suport digital a partir de calcs realitzats amb grafit sobre paper d'acetat, amb el suport de fotografies il·luminades amb llum rasant. Aquests calcs s'han escanejat i disposat sobre els diferents trams, reproduïts a escala en pantalla. A partir d'aquí, combinant els calcs amb les fotografies, s'han anat resseguint les diverses inscripcions mitjançant un llapis digital.

³ Vegeu l'informe CARACTERITZACIÓ DE MORTERS DE L'ESGLÉSIA DE SANT ESTEVE DE LA DOMA, A LA GARRIGA (VALLÈS ORIENTAL) (BCIL 9017-I). Laboratori de materials de l'EPSEB. Universitat Politècnica de Catalunya, 2022, per la Regidoria de Patrimoni de l'Ajuntament de la Garriga.

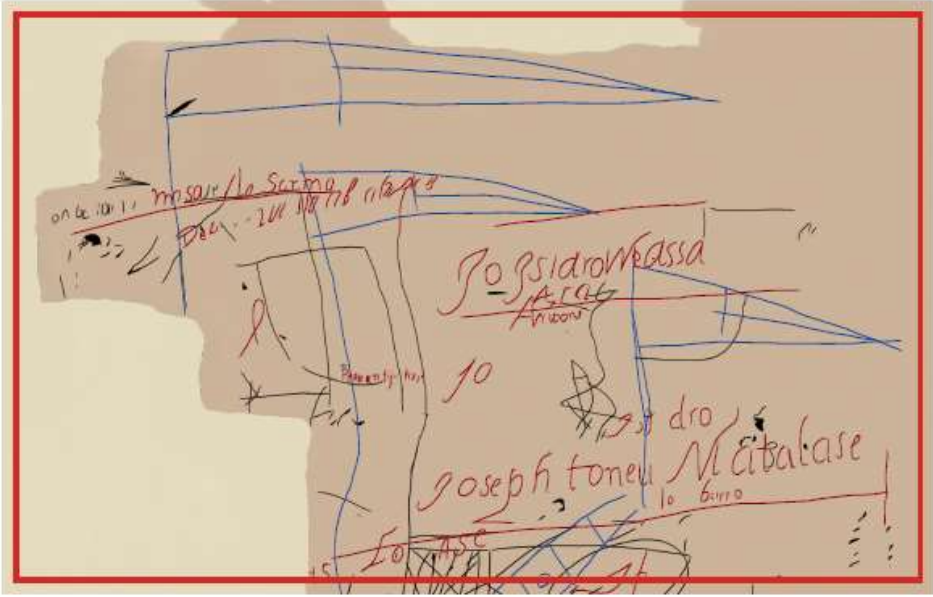
Per a la nostra proposta d'interpretació, fem servir la mateixa denominació dels trams i la taula de colors proposada per la tècnica restauradora, amb la finalitat de garantir una major claredat i facilitar l'intercanvi d'informació entre els diferents tècnics que participem en aquest projecte.

A partir d'aquest treball de base, els grafitis de la Doma s'han classificat en sis trams segons el pany de paret on es troben: quatre trams corresponents a l'entrada i la porta d'accés al cor, i dos trams situats dins el cor mateix.

El darrer grafit, localitzat en un espai allunyat dels anteriors, representa el vaixell del campanar. Es tracta d'un dibuix realitzat al carbó, i per tant es diferencia dels altres, que són incisos sobre el material de base. Per aquest motiu, també l'hem tractat separatament al final d'aquest informe.

Tot seguit, es presenta la proposta de lectura dels grafitis de la Doma. S'han utilitzat diferents colors per indicar els diversos elements: els noms propis (gris), les dates (groc), els anagrames i les sigles (verd), els grafitis amb contingut explicatiu (vermell), els dibuixos figuratius (blau) i les figures abstractes (marró). Els grafitis il·legibles no s'han assignat a cap color. Igualment, s'indica la seva pertinença a les categories formals establertes inicialment: grafitis conjunturals; marques de pas; activitats i rúbriques d'oficis; exvots i manifestacions de caràcter pràctic; i grafitis de tradició simbòlica.

TRAM 1.1.

The sketch shows a church interior with various architectural elements and handwritten text in red and blue ink. The text includes: "on la de la", "missa lo sermó", "Deu (...)", "Jo Isidro (...)", "assa", "A(...)", "(Antoni)", "Jo", "Isidro", "Joseph Toneu Matalase", "Lo burro", and "Lo ase". There are also some numbers like "10" and "12".

Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 1.1

Legenda: Pintura plàstica Enguixat

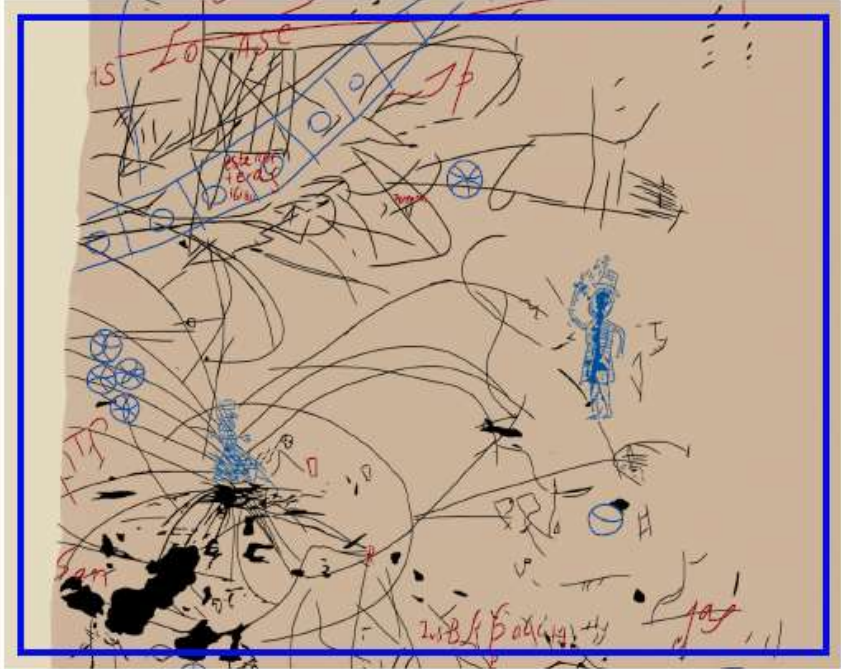
Digitalització: Laura Aymerich

Data: Desembre 2024

1.1.Vermell	Lectura	Observacions
	Missa lo sermó	Grafits conjunturals
	Deu (...)	Grafits conjunturals
	Jo Isidro (...)assa	Marques de pas
	A(...)	
	(Antoni)	Marques de pas
	Jo	
	Isidro	Marques de pas
	Joseph Toneu Matalase	Marques de pas Possible doble lectura; una, referent a l'ofici o nom de casa (= matalasser); l'altra, un malnom (= mata l'ase)
	Lo burro	Grafits conjunturals
	Lo ase	Grafits conjunturals

		Sembla un afegit com a malnom pel nom propi situat a sobre.
	Pera Anti(gi)(...)	Marques de pas La família Antic és originària de Samalús. L'any 1415, Pere Antic va comprar el mas rònec Perafita de la Garriga (Arxiu de Can Terrers, perg. 937).
1.1. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles
1.1. Blau	Lectura	Observacions
	Conjunt de tres estendards onejant cap a la dreta.	Exvots i manifestacions de caràcter pràctic. Sembren representar la creu de Sant Jordi

TRAM 1.2.

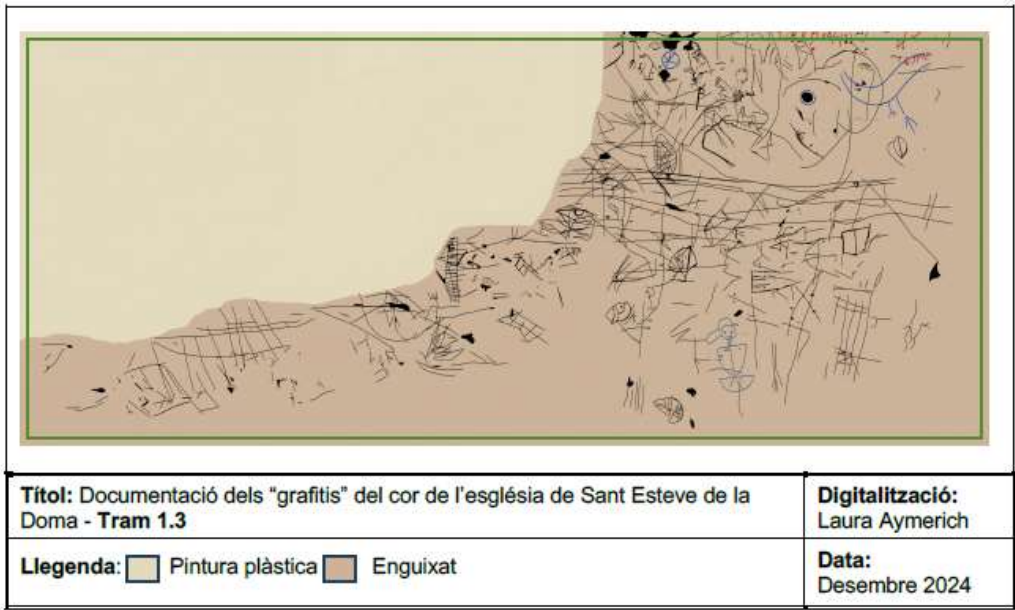
Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 1.2	Digitalització: Laura Aymerich
Llegenda: Pintura plàstica Enguixat	Data: Desembre 2024

1.2. Vermell	Lectura	Observacions
	(...)HS	Grafits de tradició simbòlica Anagrama IHS per Ihesus (Jesús)
	IP	
	Este(vet) Teras	Marques de pas Podria tractar-se del cognom Terrers, documentat a la Garriga des de l'any 1333, habitant del mas documentat des del segle XIII (Arxiu de Can Terrers, doc. 509)

	16(I)80	Grafits conjunturals
	Pere A(ntic)	Marques de pas La família Antic és originària de Samalús. L'any 1415, Pere Antic va comprar el mas rònec Perafita de la Garriga (Arxiu de Can Terrers, perg. 937).
	San	
	R	
	Luis (B)(...) Pa(...)ch	Marques de pas
	Ja(...)	
	Signes diversos	Il·legibles
1.2. Blau	Lectura	Observacions
	Sanefa de 6 cercles emmarcats en 7 quadrats i mig.	Grafits de tradició simbòlica
	Roseta aïllada	Grafits de tradició simbòlica
	Grup de 4 rosetes	Grafits de tradició simbòlica
	Roseta inacabada	Grafits de tradició simbòlica
	Figura humana.	Exvots i manifestacions de caràcter pràctic. Sembla una figura femenina vestida amb faldilla llarga. Única figura femenina representada a la Doma.

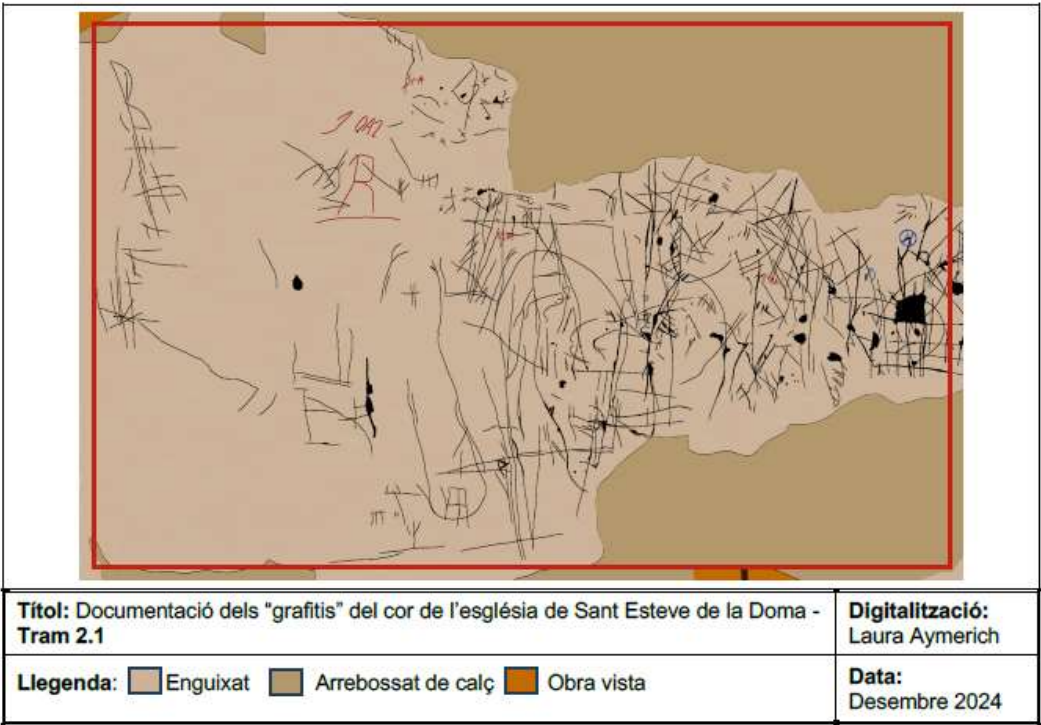
	Figura humana	Activitats i rúbriques d'oficis Figura masculina vestida amb barret i sembla que amb espasa a la mà dreta
--	---------------	---

TRAM 1.3.

1.3.Vermell	Lectura	Observacions
	To(...)c	
1.3. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles
1.3. Blau	Lectura	Observacions
	Roseta imperfecta aïllada	Grafits de tradició simbòlica
	Ocell mirant a l'esquerra.	Exvots i manifestacions de caràcter pràctic.
	Cercle envoltant un altre cercle negre	Grafits de tradició simbòlica. Hi manca el cap.
	Figura humana	Activitats i rúbriques d'oficis. Masculina, representada frontalment amb cara i barret. Representació més maldestra que les anteriors (1.2. Blau)

TRAM 2.1.

2.1.Vermell	Lectura	Observacions
	To(...)c	
	SrA	
	JOAN	Marques de pas
	(R)	
	(...)e	
	P Antich	Marques de pas Per “Pere Antich”. La família Antic és originària de Samalús. L’any 1415, Pere Antic va comprar el mas rònc Perafita de la Garriga (Arxiu de Can Terrers, perg. 937).
2.1. Blau	Lectura	Observacions

	Roseta imperfecta	Grafitis de tradició simbòlica
2.1. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles

TRAM 2.2.

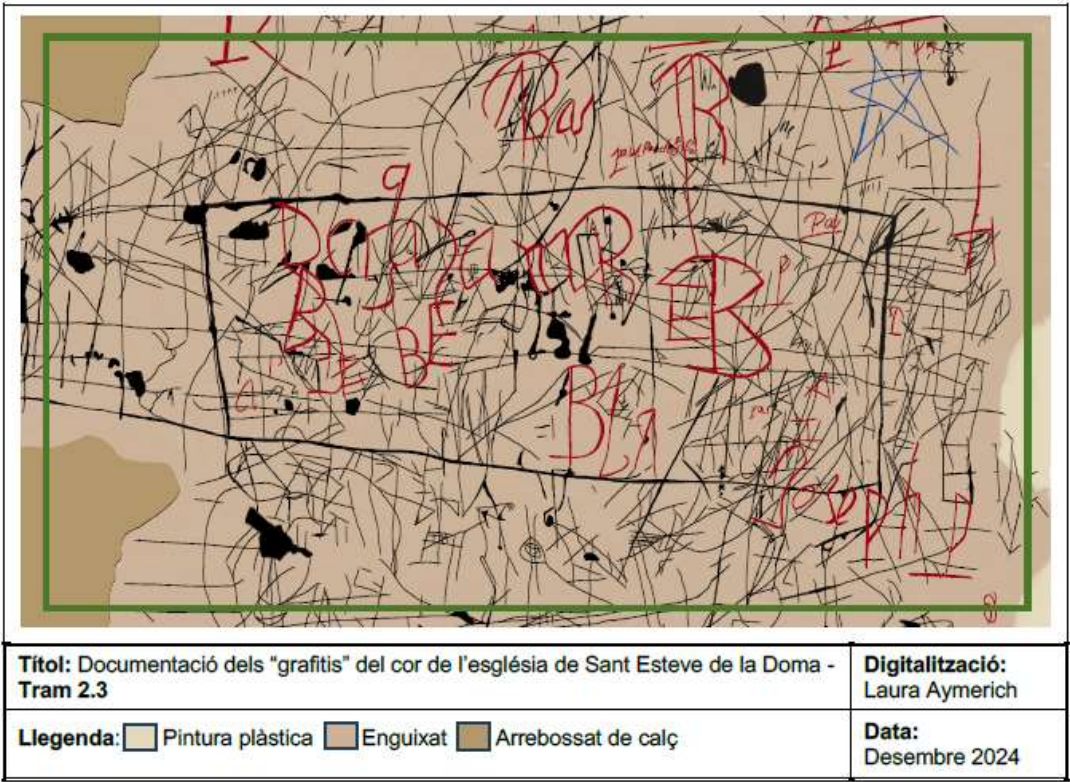
		
Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 2.2		Digitalització: Laura Aymerich
Llegenda: Pintura plàstica Enguixat Arrebossat de calç		Data: Desembre 2024

2.2.Vermell	Lectura	Observacions
	S(...)	
	Jo Isidro Masachs	Marques de pas Cognom d'origen francès, es troben establerts al veïnat del Figueró, arran del camí ral, a la casa dita Cal Ferrer Vell, en la qual consta un escut a la dovella central de la porta amb la llegenda RAMON MASACS 1673. No es pot descartar que una branca de

		la família s'instal·lés a la Garriga, com era propi dels immigrants francesos a mesura que s'assentaven, trobaven feina, etc. El cognom seria, en rigor, el lloc d'origen del primer immigrant, Masach o Marzac (Moll, A., <i>Els Llinatges Catalans</i>), pràctica també habitual en els moviments migratoris.
	Jo (...) Pla (...) (...ga)	Marques de pas
	(...dres...)	
	Pau Costa	Marques de pas Bernat de Costa es documenta a Samalús l'any 1302 (Arxiu de Can Terrers, doc. 1192)
	Pera Antich Ros	Marques de pas
	1692	Grafit conjuntural
	Josep	Marques de pas
	Joseph	Marques de pas
	Jose A(...)as	Marques de pas
	1766	Grafit conjuntural
	Joseph Parera	Marques de pas Rafael Perera àlies Pellicer era obrer de la parròquia de la Garriga l'any 1533

		(Arxiu de Can Terrers, perg. 42)
	Antich	Marques de pas La família Antic és originària de Samalús. L'any 1415, Pere Antic va comprar el mas rònc Perafita de la Garriga (Arxiu de Can Terrers, perg. 937).
2.2. Blau	Lectura	Observacions
	Dues estrelles de cinc puntes.	Grafits de tradició simbòlica
2.2. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles

TRAM 2.3.

2.3.Vermell	Lectura	Observacions
	Pau (Padr...)	Marques de pas
	Pau	Marques de pas
	Pou	Marques de pas
	Joseph	Marques de pas
	Signes diversos	Il·legibles
2.3. Blau	Lectura	Observacions
	Estrella de cinc puntes	Grafits de tradició simbòlica
2.3. Negre	Lectura	Observacions
	1711	Grafits conjunturals
	(...)da	
	Signes diversos	Il·legibles

TRAM 2.4.

Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 2.4	Digitalització: Laura Aymerich
Llegenda: Pintura plàstica Enguixat Arrebossat de calç Obra vista	Data: Desembre 2024

2.4. Negre	Lectura	Observacions
	Taula.	Exvots i manifestacions de caràcter pràctic Possible joc
	Signes diversos	Il·legibles

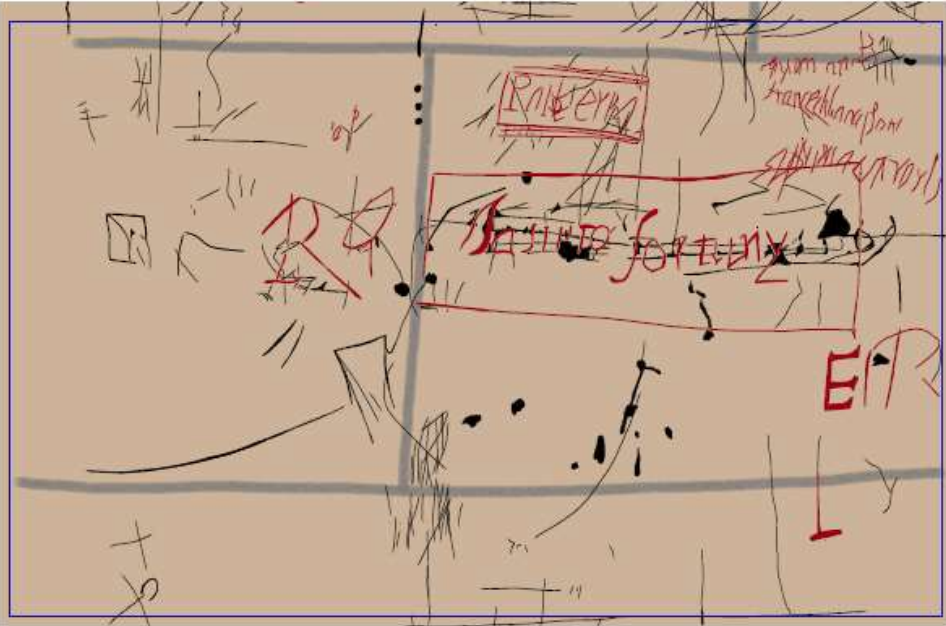
TRAM 3.1.

Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 3.1	Digitalització: Laura Aymerich
Llegenda: Pintura plàstica Enguixat Obra vista Carreuat	Data: Desembre 2024

3.1. Vermell	Lectura	Observacions
	Pau	Marques de pas
	Jau	Marques de pas. Per Jaume, possiblement
	Bartomeu Pla [emmarcat]	Marques de pas Bernat Pla es documenta a la Garriga l'any 1276 (ACT, perg. 444)
	Joan	Marques de pas
	(...) Malla	Marques de pas
	Pas(...a)	
	Bartomeu (...)	Marques de pas
	Doma	Grafits conjunturals
3.1. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles

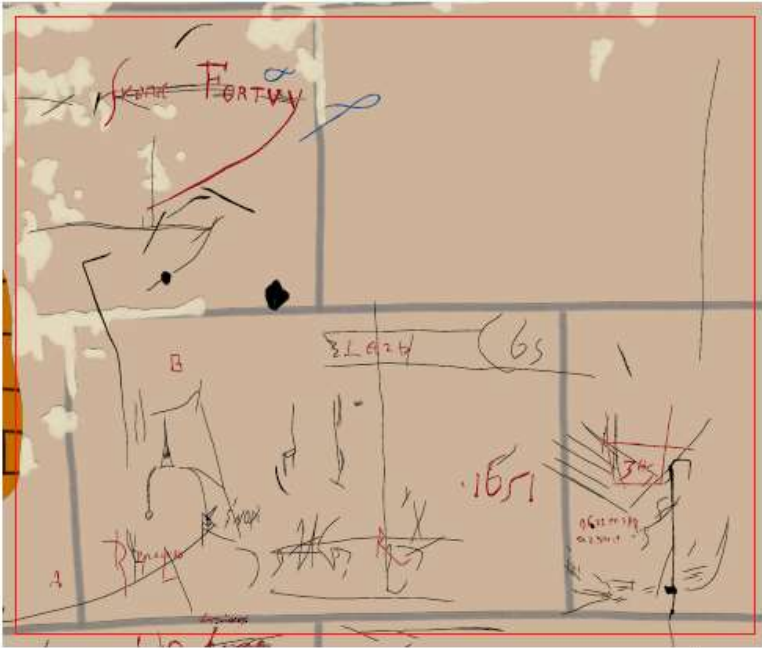
TRAM 3.2.

		
Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 3.2		Digitalització: Laura Aymerich
Llegenda: Enguixat Carreuat		Data: Desembre 2024

3.2. Vermell	Lectura	Observacions
	Francech (Bancafort)	Marques de pas El mas Blancafort després dit Blancafort del Molí es documenta a la Garriga a partir de l'any 1299.
	(Pere Pau) (...troyls)	Marques de pas
	(Pau ...err...)[emmarcat]	Marques de pas
	Jasinto Fortuny [emmarcat]	Marques de pas Serafi Fortuny es documenta a la Garriga l'any 1621 (Arxiu de Can Terrers, perg. 546)
	E	
	Signes diversos	Il·legibles

3.2. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles

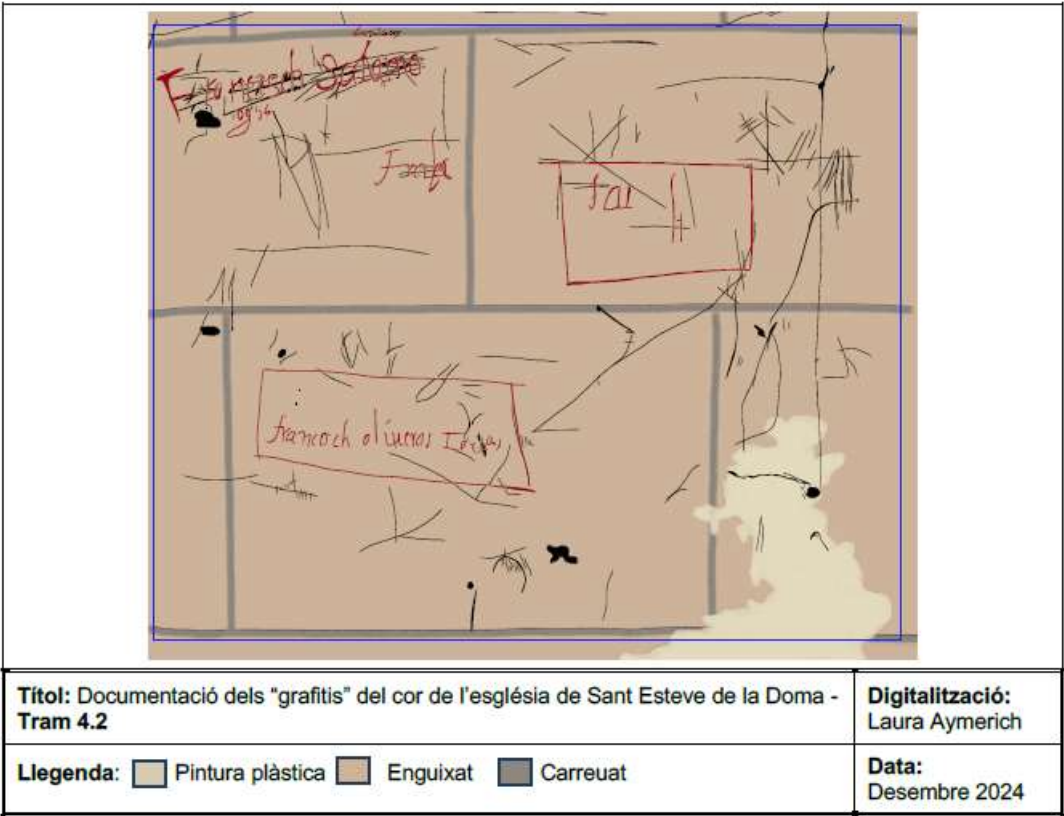
TRAM 4.1.

Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 4.1	Digitalització: Laura Aymerich
Llegenda: Pintura plàstica Enguixat Obra vista Carreuat	Data: Desembre 2024

4.1. Vermell	Lectura	Observacions
	Fran Fortuy	Marques de pas Per Francesc Fortuny, Serafi Fortuny es documenta a la Garriga l'any 1621 (Arxiu de Can Terrers, perg. 546)
	1651	Grafits conjunturals
	IHS [emmarcat]	Grafits de tradició simbòlica. Anagrama IHS per Ihesus (Jesús)
	1622 (...)	Grafits conjunturals
	Signes diversos	Il·legibles
4.1. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles

TRAM 4.2.

4.2. Vermell	Lectura	Observacions
	1654 (Fran) Fortuny	Marques de pas Es tracta de l'únic nom associat a una data concreta. Per Francesc Fortuny. Serafi Fortuny es documenta a la Garriga l'any 1621 (Arxiu de Can Terrers, perg. 546)
	Francesch Salamo	Marques de pas Es tracta de Francesc Salamó de la casa de l'actual carrer dels Banys

		que més endavant es va anomenar can Dolcet ⁴ .
	(...g...6)	
	(FrAle...)	
	(F...)[emmarcat]	
	Francesch Oliveras (Ioa...)[emmarcat]	Marques de pas Es tracta de Francesc Oliveres que s'estava en una casa, avui desapareguda, de més amunt del carrer. Estava paret per paret amb el mas Oliveres (més tard, can Dachs), on avui hi ha l'edifici de l'Ajuntament i la plaça de l'Església actuals⁵. L'any 1628, Pere Pau Oliveres, pagès, consta com a senyor útil i propietari de la casa de n'Oliveres de la parròquia de la Garriga (Arxiu de Can Terrers, perg. 86)
4.2. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles

⁴ Disposem d'una relació de caps de casa de 1692 (Maurí, J. *Història de la Garriga*, II. Barcelona, 1953, p. 270-274) i la Certificatòria de 1717 (Maurí, J., *Història de la Garriga*, III. Barcelona, 1954, p. 100).

⁵ A la Certificatòria de 1717 (Maurí, J. *Història de la Garriga*, III. Barcelona, 1954, 99ss)

TRAM 5.1.

	
Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 5.1	Digitalització: Laura Aymerich
Llegenda: Pintura plàstica Enguixat 1 Enguixat 2 Carreuat	Data: Desembre 2024

5.1. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles

TRAM 5.2.

Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 5.2

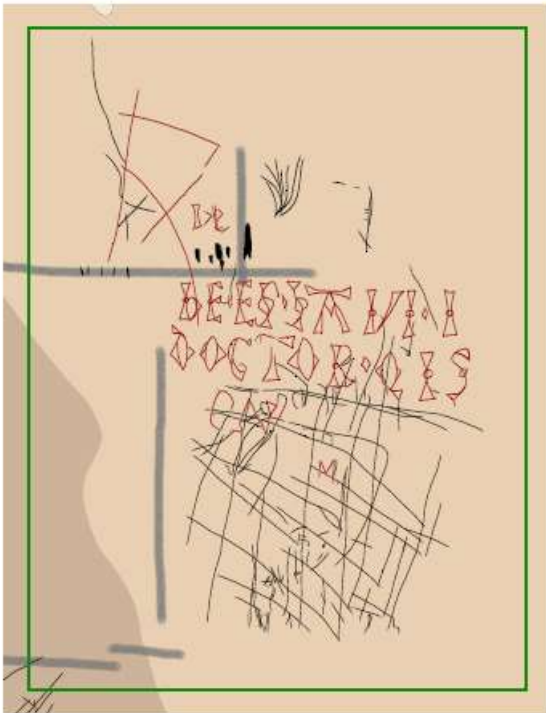
Digitalització: Laura Aymerich

Llegenda: Pintura plàstica Enguixat 1 Enguixat 2 Carreuat

Data: Desembre 2024

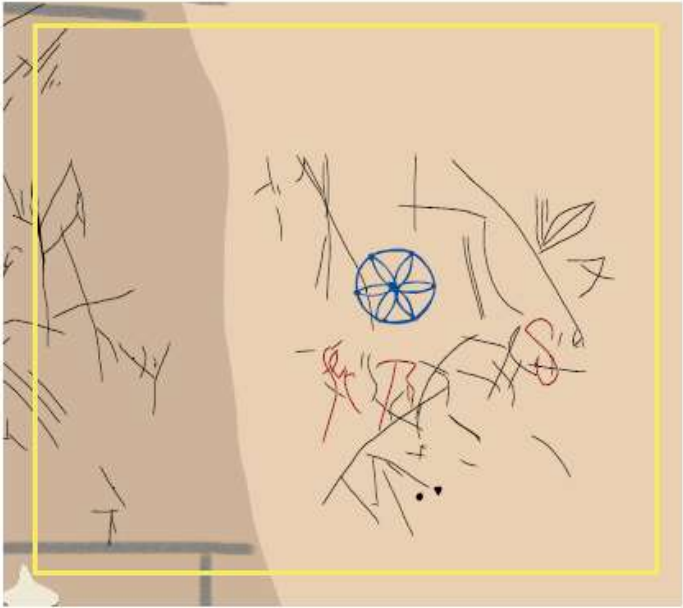
5.2. Vermell	Lectura	Observacions
	P	
	P	
	P	
	El	
5.2. Vermell	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles

TRAM 5.3.

		
Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 5.3		Digitalització: Laura Aymerich
Llegenda: Pintura plàstica Enguixat 1 Enguixat 2 Carreuat		Data: Desembre 2024

5.3. Vermell	Lectura	Observacions
	BE·ES·SA[V/I]·I DOCTORIS.QIS	Activitats i rúbriques d'oficis Sembla abreviatura[= Qui infra scripsit]
	Signes diversos	Il·legibles
5.2. Negre	Lectura	Observacions
	Quadrícula	Grafits conjunturals
	Signes diversos	Il·legibles

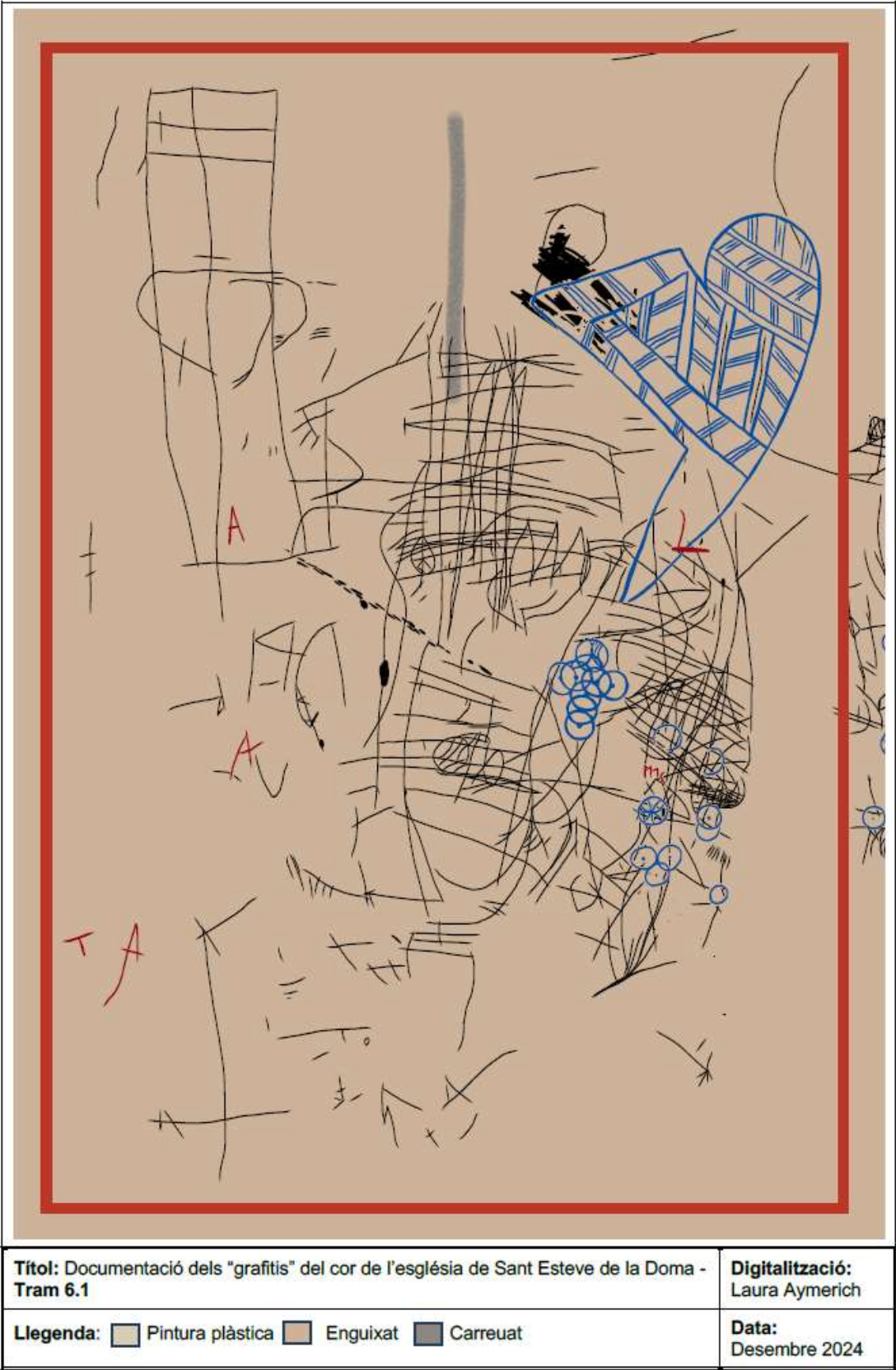
TRAM 5.4.

Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 5.4	Digitalització: Laura Aymerich
Llegenda: Pintura plàstica Enguixat 1 Enguixat 2 Carreuat	Data: Desembre 2024

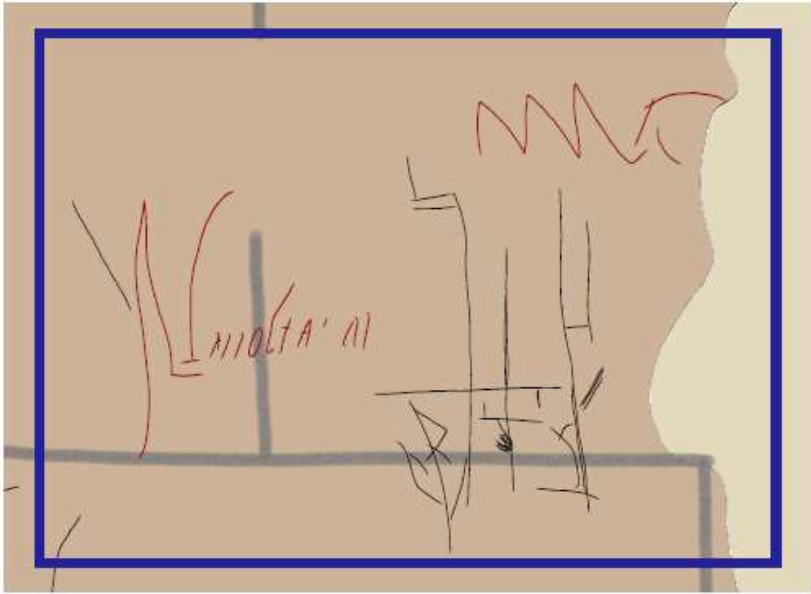
5.4. Vermell	Lectura	Observacions
	Fer	
	[R]	
	S	
5.4. Blau	Lectura	Observacions
	Roseta	Grafits de tradició simbòlica
5.4. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles

TRAM 6.1.

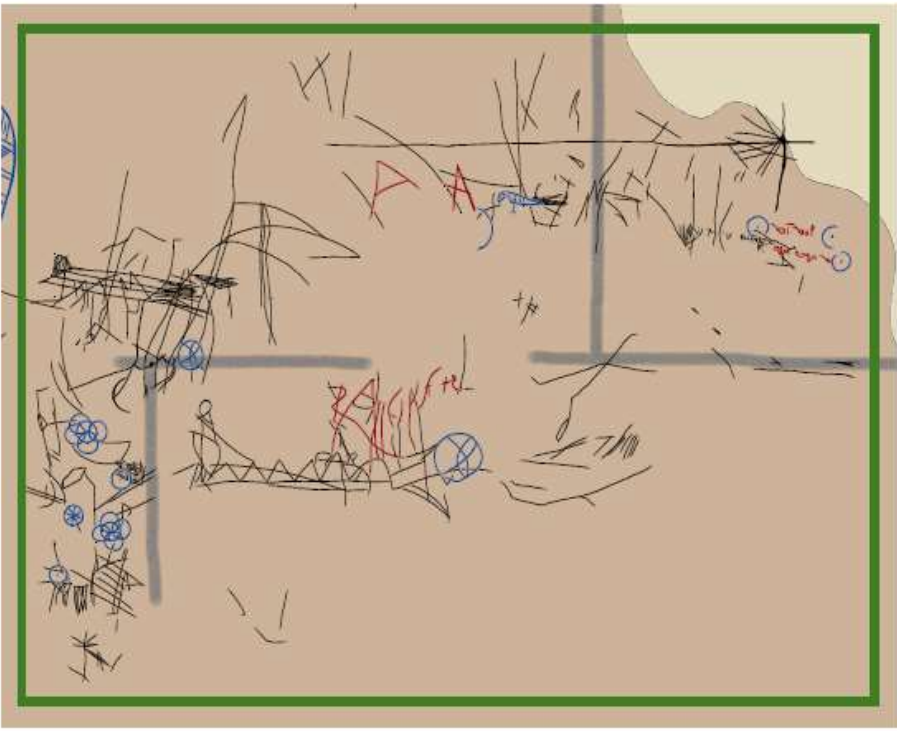
6.1. Blau	Lectura	Observacions
	Roseta	Grafits de tradició simbòlica
	Dibuix geomètric complex	Grafits conjunturals
	8 cercles intersectant.	Grafits de tradició simbòlica Una roseta incompleta
	Roseta	Grafits de tradició simbòlica
	Cercle	Grafits conjunturals
	Cercle	Grafits conjunturals
	2 cercles juxtaposats	Grafits conjunturals
	3 cercles (2 intersectant)	Grafits conjunturals
	Cercle	Grafits conjunturals
	A	
	A	
	m(i)	
	T	
	A	
6.1. Negre	Lectura	Observacions
	Taula vertical amb 6 quadres	Grafits conjunturals
	Signes diversos	Il·legibles

TRAM 6.2.

	
Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 6.2	Digitalització: Laura Aymerich
Llegenda: Pintura plàstica Enguixat Carreuat	Data: Desembre 2024

6.2. Vermell	Lectura	Observacions
	m(...)	
	(...olta...)	
6.2. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles

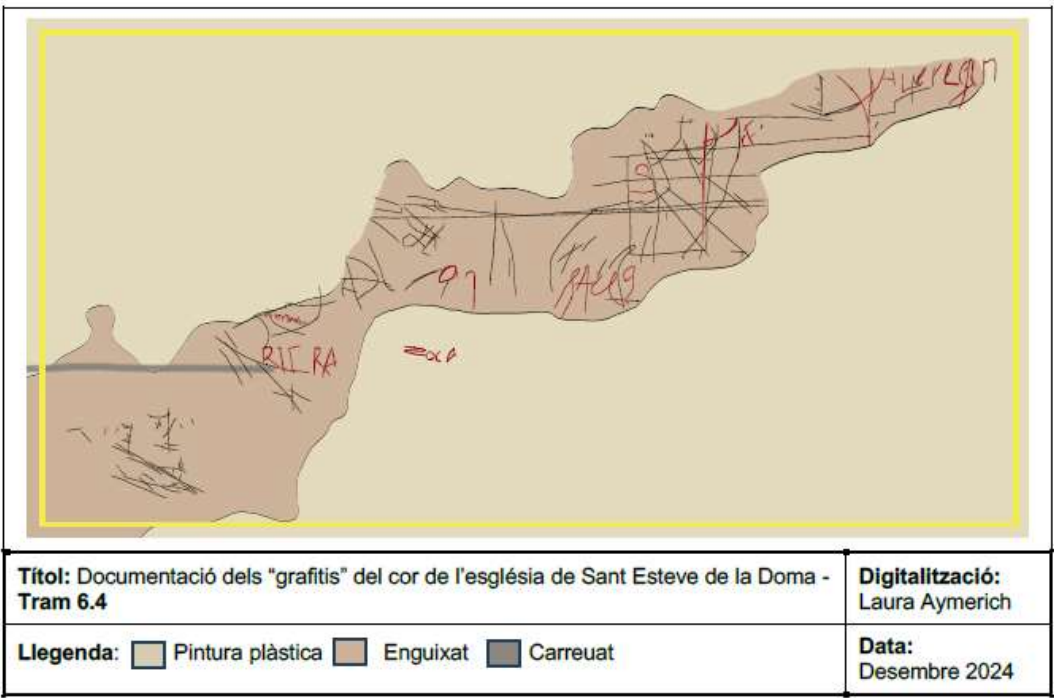
TRAM 6.3.

		
Títol: Documentació dels "grafitis" del cor de l'església de Sant Esteve de la Doma - Tram 6.3		Digitalització: Laura Aymerich
Llegenda: Pintura plàstica Enguixat Carreuat		Data: Desembre 2024

6.3. Vermell	Lectura	Observacions
	A	
	A	
	Vivol	Marques de pas
	(Pau Fuste)	Marques de pas
	Signes diversos	Il·legibles
6.3. Blau	Lectura	Observacions
	Ocell mirant a l'esquerra.	Exvots i manifestacions de caràcter pràctic
	3 cercles (1 inacabat)	Grafitis conjunturals
	Roseta	Grafitis de tradició simbòlica

	Roseta	Grafits de tradició simbòlica
	5 cercles intersectant	Grafits conjunturals
	Cercle	Grafits conjunturals
	Roseta	Grafits de tradició simbòlica
	4 cercles intersectant	Grafits conjunturals
	Cercle	Grafits conjunturals
6.3. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles

TRAM 6.4.

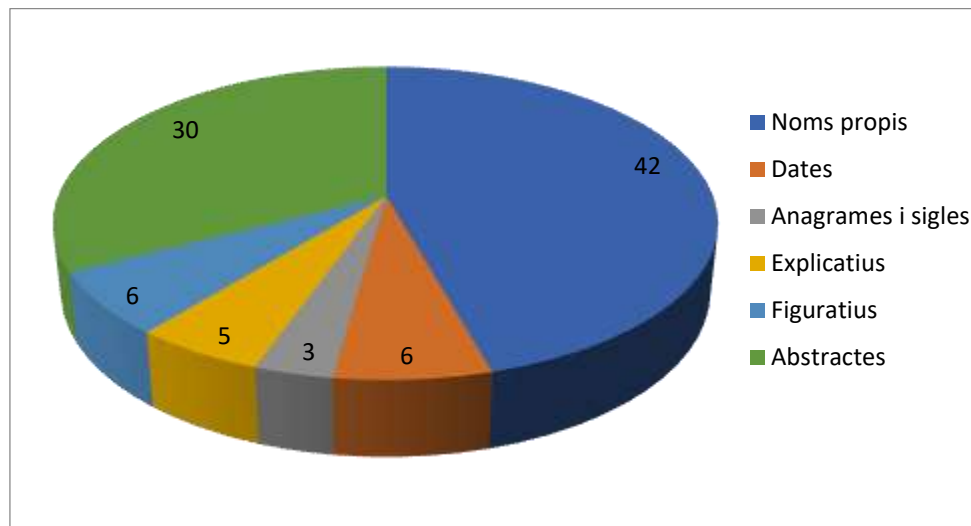

6.4. Vermell	Lectura	Observacions
	(A...reg...)	
	S	
	P	
	(...A...)	
	Nomdedeu	Marques de pas Cognom originat en persona de nissaga desconeguda, sense data.
	Roca	Marques de pas Es tracta de l'únic grafit de la sèrie fora de l'enguixat i sobre pintura plàstica. L'any 1576 s'esmenta Domènec Roca " <i>brassarius oriundus loci de Pamias diocesis Convenarum</i>

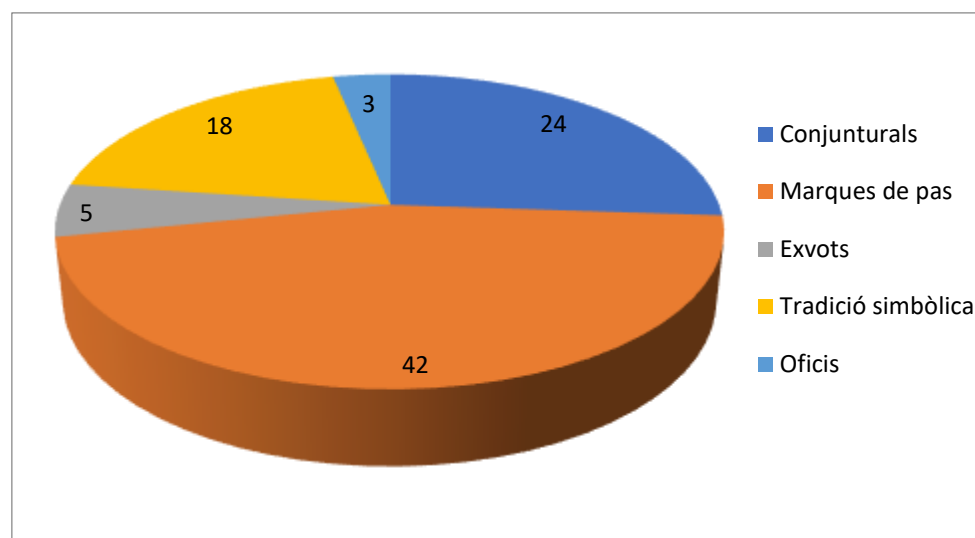
		<i>habitor</i> ” de la Garriga (Arxiu de Can Terrers, perg. 407). El 1602, Antic Roca i Planell fa un establiment a Joan Poy (perg. 541)
	Riera	Marques de pas El mas “ <i>ça Riera</i> ” es documenta el 1347 (Arxiu de Can Dachs-Blancafórt del Molí, perg. 103)
	Signes diversos	Il·legibles
6.4. Negre	Lectura	Observacions
	Signes diversos	Il·legibles

Interpretació formal dels grafits de la Doma.

Exceptuant el vaixell del campanar, aquesta és la representació en termes absoluts dels diferents tipus de grafits identificats, segons la pauta de colors: els noms propis (gris), les dates (groc), els anagrames i les sigles (verd), els grafits amb contingut explicatiu (vermell), els dibuixos figuratius (blau) i les figures abstractes (marró):

Aquesta, per contra, és la representació en termes absoluts dels mateixos grafits identificats, segons la perspectiva formal (grafits conjunturals; marques de pas; activitats i rúbriques d'oficis; exvots i manifestacions de caràcter pràctic; i grafits de tradició simbòlica):

S'observa un predomini de les marques de pas —sobretot els noms propis— i dels dibuixos abstractes, que sovint adopten la forma de representacions amb una llarga tradició, com ara les rosetes.

La datació absoluta d'aquests grafitis ve determinada pels quatre anys que s'hi poden llegir amb claredat: 1651, 1654, 1692 i 1766. Això indica que, com a mínim, hi ha un període de 115 anys de producció de grafitis a les parets del cor de la Doma. Quatre generacions de garriguencs, doncs, hi van deixar la seva empremta a l'enguixat d'aquesta part de l'edifici. Diem “garriguencs”, en masculí, volgudament, perquè els noms conservats i identificables corresponent a homes.

A partir de les relacions de caps de casa del segle XVII i de les certificatòries d'habitants corresponents al període 1716–1718, s'han pogut identificar dues persones concretes que, amb nom i cognom, van viure a la Garriga entre finals del segle XVII i inicis del XVIII: Francesc Oliveres i Francesc Salamó.

Altres garriguencs que van deixar la seva empremta a les parets de la Doma només són coneguts a través d'aquesta marca, tot i que el seu cognom es correspon amb els noms de cases de la parròquia. Aquestes cases es documenten, en alguns casos de manera abundant, en els textos conservats als diferents arxius locals: Blancafort, Terrers, Antic, Riera, entre d'altres.

Finalment, un darrer grup de cognoms correspon a aquells que només es poden identificar de manera hipotètica, ja que no s'hi han conservat amb prou claredat. És possible que aquests noms hagin arribat malmesos o bé que ja fossin escrits de manera incorrecta en el moment d'execució del grafit.

Interpretació funcional dels grafitis de la Doma.

La majoria dels grafitis de la Doma són incisions i inscripcions que conformen gargots, dibuixos o intents d'escriure alguna cosa amb resultats maldestres. Tenint en compte aquestes característiques, el contingut d'alguns dels grafitis i el context històric local, una aproximació possible és considerar que es tracta de traços espontanis relacionats, directament o indirectament, amb el procés d'aprenentatge seguit a l'escola de minyons

que hi havia a la Garriga durant l'Antic Règim⁶. La majoria de poblacions catalanes es feien càrrec de les despeses de les seves respectives escoles de minyons. En el cas de la Garriga, els ingressos procedents de l'arrendament del dret d'explotació de l'hostal van proporcionar al municipi els recursos necessaris per remunerar el mestre i cobrir altres despeses. Coneixem bé el funcionament de l'escola de minyons de la Garriga durant l'edat moderna gràcies a la documentació conservada a l'Arxiu Municipal, de la qual J. Maurí en va publicar algunes notes corresponents als anys 1589-1689 que mostren nombrosos punts en comú amb les escoles d'altres municipis⁷.

Diverses circumstàncies relacionades amb l'ensenyament a la Garriga durant els segles XVII i XVIII permeten reforçar la hipòtesi d'una relació entre els grafitis i l'escola de minyons. En primer lloc, les noies no van ser incloses de manera estable en els programes públics d'educació locals fins al segle XIX, fet que pot contribuir a contextualitzar els grafitis de la Doma. D'altra banda, tot i que l'escola s'ubicava en una casa -o part d'una casa- llogada pel municipi, dita "l'Estudi"⁸, de localització desconeguda, el mestre de la Garriga fou sovint un clergue, i està documentat que, en determinats moments, es va fer ús de l'entrada de l'església de la Doma i, més endavant, de la de l'església nova. La datació absoluta dels grafitis de la Doma proporciona un període ampli que inclou, precisament, els anys de construcció de l'església nova (1685-1737), durant els quals les obres de manteniment de la Doma van quedar relativament desateses⁹, ja que els recursos municipals i parroquials es van destinar a l'edificació del nou temple. Els grafitis podrien ser, doncs, testimoni d'un cert desori en la utilització del temple durant aquests anys.

⁶ Cal distingir l'escola de minyons de l'ensenyament que hisendats i persones amb més recursos podien donar als seus fills i persones properes incorporant un mestre, estudiant o seminarista a la casa o masia. L'any 1716, per exemple, un jove aliè a la família vivia a la casa dels Serratacò (Arxiu Històric Municipal de la Garriga, Certificatòria d'habitants de 1718).

⁷ Maurí, J. *Història de la Garriga*. Barcelona, II, 1953, p. 118-120; Camprubí, X. *Els mestres de minyons i l'ensenyament públic a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, 2023.

⁸ Denota que ocupava un espai relativament estable el fet que a la documentació municipal hi ha una nota de 1670 sobre el dia que es van refer unes taules velles "de l'estudi" (Maurí, J., *Història de la Garriga*, II. Barcelona, 1953, p. 118).

⁹ L'any 1699 es va pintar el gran rellotge de sol de la façana de migdia, per exemple Maurí, J., *Història de la Garriga*, II. Barcelona, 1953, p. 295).

A banda d'ensenyar els minyons a llegir i escriure (“*reverend Francesc Puig Ferrer, prevere, mestre de minyons, i Josep Boix, professor de la gramàtica de la parròquia de la Garriga*”, any 1692)¹⁰, entre les obligacions del mestre també hi havia la de conduir-los a l'església parroquial per assistir a la missa i als actes religiosos, fer-los recitar la doctrina, resar el rosari, repetir les lletanies i, en determinats casos, instruir-los per ajudar com a escolans. El mètode d'aprenentatge es basava en la repetició: durant els primers anys, els minyons lletrejaven en veu alta l'abecedari i les síl·labes, i no era fins passats dos o tres anys que començaven l'escriptura, nivell que no tots assolien. La cal·ligrafia ensenyada comprenia diversos tipus de lletra -mitjana, petita, tirada i gòtica-, fet que permet deduir que els grafits del cor de la Doma, en la seva majoria, són intents poc reeixits d'escriure un nom, un cognom o altres mots en diferents formats de lletra. Fins i tot s'hi ha identificat un tram on apareixen paraules en lletra gòtica amb abreviatures llatines, possiblement copiades d'un llibre o imprès existent al mateix temple de la Doma.

A “l'Estudi” de la Garriga s'utilitzaven diversos llibres i materials d'aprenentatge, com ara les “beceroles”, quaderns o llibrets amb les lletres de l'abecedari i els primers rudiments per aprendre a llegir. També consta que l'arrendament municipal per a la venda de productes de consum incloïa el dret de vendre “*fraanselms*”, nom amb què es coneixia *El llibre dels bons amonestaments* escrit per fra Anselm Turmeda l'any 1397, d'ús comú a les escoles durant segles. A l'Arxiu Històric Municipal de la Garriga es conserven, a més, catecismes manuscrits que probablement provenien de “l'Estudi”. Tot i que la seva datació precisa és desconeguda, semblen posteriors al decret que obligava a imprimir els catecismes a la Universitat de Cervera, en el marc d'una política d'imposició progressiva del castellà. En cas que fossin coetanis d'alguns dels grafits de la Doma -datats als anys centrals del segle XVIII-, ambdues fonts serien un testimoni de resistència pel català.

També hi ha un conjunt d'inscripcions que semblen reflectir la poca atenció que, en determinats moments, els autors dels grafits prestaven als actes religiosos. Així, dins d'una frase incomprensible, s'hi pot llegir “lo Sermó” o “Doma”, com si es volgués trencar el tedi durant les llargues estones passades al cor sense parar massa atenció a la celebració litúrgica. També s'hi troben burles, com “lo burro” o el possible malnom “Mata l'Ase”, dirigit a Josep Toneu. En aquest mateix grup de grafits es podrien incloure

¹⁰ Maurí, J., *Història de la Garriga*, II. Barcelona, 1953, p. 119.

els requadres o taules, possiblement testimonis de jocs. Si l'any 1671 es té notícia del sou del mestre de minyons garriguenc pel “*treball de ensenyar-los i notícia de la sua desgana*”¹¹, és fàcil imaginar l'atenció durant la doctrina i els oficis!

Un petit conjunt de grafitis reflecteix, d'altra banda, la freqüència de guerres i conflictes armats durant els segles XVII i XVIII: la Guerra de Separació o dels Segadors (1640-1642), la Guerra dels Nou Anys (1688-1697) i la Guerra de Successió (1700-1715), a les quals seguí la Guerra Gran, també contra França (1793-1795)¹². La presència de tropes i gent armada a la Garriga, allotjats o de pas entre les planes del Vallès i Osona, fou habitual¹³. Aquesta circumstància explica els grafitis amb figures de soldats armats — potser caçadors de muntanya o miquelets, que, com s'observa en els dibuixos, podien dur jaqueta o gipó curt, barret ample i alt i ganivet o espasa curta¹⁴—, banderes i estendards, i potser també una figura femenina representativa de les dones que, de vegades, acompanyaven els contingents armats. És ben sabut que els soldats exercien una forta atracció sobre els minyons, especialment els nois, i no sorprèn trobar-los representats a la Doma. De fet, el mateix temple fou objecte d'exaccions per part de tropes de soldats documentades durant la Guerra dels Segadors¹⁵ i, per això mateix, no resulta gens estranya l'existència d'un amagatall subterrani rere l'altar major, recentment descobert, l'excavació del qual ha permès datar-lo en funcionament durant el període que es van fer els grafitis, ja que fou amortitzat amb l'abocament de restes humanes entre finals del segle XVIII i mitjans del segle XIX¹⁶.

¹¹ Maurí, J. *Història de la Garriga*, II. Barcelona, 1953, p. 119.

¹² Maurí, J. *Història de la Garriga*, II. Barcelona, 1953, p. 32-40, 49-51, 275-305, 328-375

¹³ Vegeu sobre soldats transeünts, Maurí, J. *Història de la Garriga*, II. Barcelona, 1953, p. 250-251.

¹⁴ Hernández Cardona, F.; Riart, F. *Els exèrcits de Catalunya (1713–1714). Uniformes, equipaments i organització*. Barcelona, 2007.

¹⁵ Maurí, J. *Història de la Garriga*, II. Barcelona, 1953, p. 36.

¹⁶ Informe tècnic de la intervenció arqueològica a la galeria subterrània de l'església de Sant Esteve de la Doma, a càrrec de Rocío Gómez Martínez, Arrago SL, 2022; Estudi antropològic de les restes humanes de la galeria subterrània de l'església de Sant Esteve de la Doma), a càrrec de Rocío Gómez Martínez, Arrago SL, 2024. Tots dos per la Regidoria de Patrimoni de l'Ajuntament de la Garriga (Vegeu <https://cdh.lagariga.cat/index.php/contingut/estudi-antropologic-de-les-restes-humanes-de-la-galeria-subterrània-de-lesglesia-de-sant>; <https://cdh.lagariga.cat/index.php/contingut/informe-tecnic-de-la-intervencio-arqueologica-la-galeria-subterrània-de-lesglesia-de-sant>; consultat l'octubre de 2025).

Tanmateix, la relació entre els grafitis i l'escola de minyons és encara una hipòtesi de treball que caldria verificar, si fos possible, mitjançant un estudi més aprofundit. En aquest sentit, cal esmentar, pel seu nombre i, en alguns casos, per la seva acurada execució, els dibuixos simbòlics de llarga tradició, especialment les rosetes quadrifòlies o sexafòlies. En aquests casos, és possible que ja no ens trobem davant de grafitis infantils.

Interpretació contextual dels grafitis de la Doma.

La localització dels grafitis en l'edifici de la Sant Esteve de la Doma també permet fer alguna observació sobre la seva relació amb l'espai construït, necessàriament puntual per la manca d'un estudi detallat de l'evolució històrica de l'edifici¹⁷. Els grafitis es troben al cor. El cor de la Doma, construït inicialment abans de l'any 1561, fou de fusta fins a les primeres dècades del segle XVII, quan va ser substituït per l'actual, en pedra. Així ho denoten les dues fileres de mènsules que encara podem observar en el mur del fons de l'església i a l'arc de pedra que sosté el cor actual¹⁸. És per això que alguns dels grafitis han quedat arran de terra, tot i que eren més alts quan es van fer.

Pel que fa al grafit del campanar, cal tenir present que el primitiu campanar de la Doma, corresponent al temple romànic i gòtic, era d'espadanya fins que va ser substituït per un de quadrangular, ben possiblement al segle XVII¹⁹. Aquesta datació proporciona la datació contextual del dibuix del vaixell, coherent amb el tipus de nau dibuixat i el context militar a què hem fet referència.

Conclusions.

És difícil, en un treball preliminar, arribar a conclusions definitives, ja que es tracta, més aviat, de desbrossar els camins de recerca que caldrà seguir a partir d'ara. Aquests camins són, principalment, tres: efectuar una lectura més acurada de les inscripcions; identificar

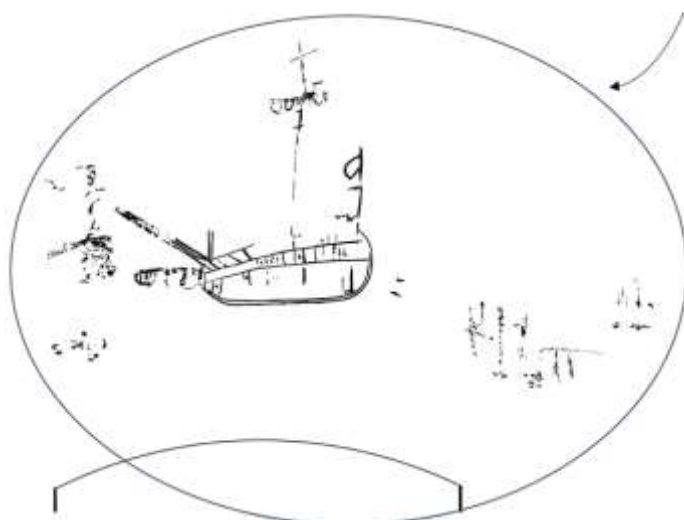
¹⁷ Aprofundint l'estudi inicial a càrrec d'Ivan Salvadó Jambrina i Noelia Calduch Cobos, *Estudi arqueoconstructiu de l'església de Sant Esteve de la Doma*, 2016, per la Regidoria de Patrimoni de l'Ajuntament de la Garriga (Vegeu <https://cdh.lagarriga.cat/contingut/estudi-arqueoconstructiu-de-lesglesia-de-sant-esteve-de-la-doma>; consultat l'octubre de 2025)

¹⁸ Maurí, J. *Història de la Garriga*. Barcelona, I. Barcelona, 1949, p. 290-291.

¹⁹ Maurí, J. *Història de la Garriga*, I. Barcelona, 1949, p. 293.

amb precisió els noms propis i els noms de casa representats amb el concurs d'altres fonts històriques locals; i relacionar de manera precisa els grafitis amb el seu context material i, en concret, amb l'espai del cor de Sant Esteve de la Doma i la seva història, tant en el moment de la construcció com en els successius treballs de manteniment que, entre els segles XVII i XVIII, van proporcionar la base material dels grafitis conservats. Es tracta d'una història encara avui poc coneguda, atès que no s'ha dut a terme cap estudi diacrònic de l'edifici en el seu conjunt, com el que es va realitzar —al nostre entendre, de manera exemplar— sobre la coberta de l'edifici, que va permetre desvetllar l'existència d'elements fortificats.

APÈNDIX: EL VAIXELL DEL CAMPANAR DE LA DOMA

Grafit del campanar	Lectura	Observacions
	Vaixell navegant cap a l'esquerre	Vaixell amb pal major i bauprès, possible galiota d'estil català.

Es tracta d'un grafit de traç molt elemental. Tanmateix, a partir dels trets visibles, es pot proposar que l'autor pretenia representar una galiota. Es tractava d'una galera petita, de rem i vela com la galera ordinària, molt emprada per la marina catalana fins als segles XVII i XVIII. Les galiotes solien tenir un pal major, sense trinquet, aparellat amb vela llatina, i una sola coberta, sense castell de defensa, característiques que les feien embarcacions molt ràpides i àgils en el mar²⁰.

El vaixell del campanar sens dubte representa els ginys i màquines que van despertar més expectació popular abans de la industrialització i que, per la seva complexitat i varietat, foren objecte de descripcions i representacions, més o menys acurades segons la perícia de l'autor o les circumstàncies. S'han conservat grafits de vaixells arreu dels països de la Mediterrània occidental, i tampoc no són rars a Catalunya; per això, no sorprèn trobar-ne a la Garriga. Tampoc no es pot descartar un possible propòsit votiu de la representació, potser per exorcitzar eventuais incidents de navegació o en agraïment per haver-ne sortit indemne. El fet que probablement es tracti d'un vaixell de guerra, com una galiota, s'entronca amb allò que comentàvem més amunt sobre l'ambient bèl·lic del període dels grafits, potser perquè algun garriguenc hi hagués servit embarcat.

Considerem que aquest dibuix s'hauria d'incorporar al Corpus de grafits parietals d'embarcacions i vaixells a Catalunya, des de l'antiguitat fins a l'època contemporània, que s'està elaborant al Museu Marítim de Barcelona²¹.

²⁰ Labernia, P. *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*, Barcelona, 1864, p. 789 (<https://books.google.cat/books?id=krLqvQ6ZWtMC&pg=PA789#v=onepage&q&f=false>; consultat l'octubre de 2025; Cuesta, N.F.; Ulloa, A. *Diccionario enciclopédico de la lengua española: con todas las voces, frases, refranes y locuciones usadas en España y las Américas españolas, en el lenguaje comun antiguo y moderno; las de ciencias, artes y oficios; las notables de historia, biografía, mitología y geografía universal, y todas las particulares de las provincias españolas y americanas, por una sociedad de personas especiales en las letras, las ciencias y las artes*. Madrid, 1872, p. 8 (<https://books.google.cat/books?id=snBPAQAAMAAJ&pg=PA8#v=onepage&q&f=false>; consultat l'octubre de 2025)

²¹ Vegeu <https://revistadrassana.cat/index.php/Drassana/article/view/542> (Consultat l'octubre de 2025).